

สาเหตุของภาวะโลกร้อน ตามทรรศนะทางพระพุทธศาสนา

ศาสตราจารย์พิเศษอดิศักดิ์ ทองบุญ
ราชบัณฑิต

บทคัดย่อ

การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่เกิดขึ้นทั่วโลก ส่งผลให้เกิดภาวะโลกร้อนที่นับวันจะก่ออันตรายต่อโลก และสิ่งมีชีวิตทั้งปวง นักวิชาการและเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบในเรื่องนี้ต่างพยายามค้นหาสาเหตุและวางมาตรการป้องกันขึ้นหลายมาตรการตามความเห็นสมควร ดังตัวอย่างที่ได้ยกมาเป็นความนำของบทความนี้

ผู้เขียนขอเสนอมาตรการลดภาวะโลกร้อนตามทรรศนะทางพระพุทธศาสนาที่สอนให้แก่ปัญหาที่สาเหตุ และสาเหตุที่สำคัญของปัญหา เรื่องภาวะโลกร้อน ได้แก่ อุกุศลมูล ๓ คือ โลภะ โทสะ และโมหะ ที่อยู่ในใจของคนทุกคน ซึ่งในบางกรณีโลภะ โทสะ โมหะ สัมผัสออกมาในรูปของ ราคะ ตัณหา โภคะ(ความโกรธ) และอวิชชา(ความไม่รู้จริง) ก็มี ถ้าชาวโลกพร้อมใจกันลด ละ อุกุศลมูลเหล่านี้ลง ภาวะโลกร้อนจะบรรเทาและหายไป

คำสำคัญ ภาวะโลกร้อน, โลกตามทรรศนะทางพระพุทธศาสนา, อุกุศลมูล ๓

Abstract

The change of climate arising all over the world causes the global warming which can be the cause of the dangerous effects to the world and all the living beings. Many academicians and officians responsible for this matter, therefore, try to find out the real causes of the global warming and set out many measurements to mitigate this state as quoted to introduce in this article.

According to Buddhist view, the real cause of the global warming is the roots of bad actions (Akusalamula) in our minds namely : greed (Lobha) hatred (Dosa) and delusion (Moha). When we can get rid of these bad actions, the global warming can be mitigated and vanished away.

Keywords state of the global warming, world in the Buddhist view, roots of bad actions.

ความนำ

เมื่อประมาณต้นเดือนธันวาคม พ.ศ.๒๕๕๖ ผู้เขียนได้รับแผ่นพับฉบับหนึ่ง มีข้อความชักชวนให้หยุดเพิ่มความร้อนในกรุงเทพฯ ... ก่อนจะสายเกินไป โดยมีหัวข้อสำคัญ ๓ หัวข้อ คือ (๑) โลกร้อน...มหันตภัยที่กำลังคืบคลานสู่...กรุงเทพฯ (๒) อะไรจะเกิดขึ้นบ้างต่อพื้นที่กรุงเทพมหานครในอนาคต และ (๓) ๑๐ ปฏิบัติการช่วยกรุงเทพฯ ด้วยตัวคุณเอง

หัวข้อที่ ๑ มีคำบรรยายว่า

“การประเมินสาเหตุและผลกระทบของภาวะโลกร้อนและการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศของคณะกรรมการระหว่างรัฐบาลของสหประชาชาติ ประกอบกับข้อมูลที่นักวิจัยไทยได้มีการศึกษาในเบื้องต้นบ้าง ล้วนยืนยันความเป็นไปได้ที่สูงที่ประเทศไทยรวมทั้ง กทม. จะได้รับผลกระทบทั้งในแง่ของสภาพอากาศที่จะเปลี่ยนแปลงและแปรปรวนจากในปัจจุบัน ระดับน้ำทะเลที่เพิ่มสูงขึ้น ผลผลิตการเกษตรที่จะเปลี่ยนไป ปริมาณและคุณภาพของทรัพยากรน้ำ โรคภัยไข้เจ็บซึ่งคาดว่าจะเริ่มเห็นผลกระทบที่เป็นรูปธรรมในช่วง ๑๕-๒๐ ปีข้างหน้า กทม. และพื้นที่ชานเมือง เช่น จังหวัดสมุทรปราการและสมุทรสาคร ซึ่งเป็นพื้นที่ใกล้ทะเล จะได้รับผลกระทบที่คล้ายคลึงกันเนื่องจากเป็นพื้นที่ต่ำและมีการทรุดตัวอย่างค่อนข้างรุนแรง พื้นที่เหล่านี้เป็นพื้นที่อยู่อาศัย แหล่งพาณิชย์ การคมนาคมและอุตสาหกรรม ซึ่งล้วนมีความสำคัญกับสภาพทางเศรษฐกิจของประเทศ ผลกระทบที่เกิดขึ้นถ้าเราไม่มีการเตรียมรับและปรับตัวที่เหมาะสม ความเสียหายทางเศรษฐกิจสังคมที่จะเกิดขึ้นจะมีปริมาณเหลือคณานับ”

หัวข้อที่ ๒ มีคำบรรยายว่า

- “อุณหภูมิอากาศที่สูงขึ้นและฤดูร้อนที่จะยาวนานนับสิบๆวัน จะนำไปสู่การระบาดของโรคทางเดินหายใจ โรคเกี่ยวกับทางเดินอาหาร ฯลฯ
- มีการใช้เครื่องปรับอากาศและไฟฟ้ามากขึ้น เป็นความสูญเสียทางเศรษฐกิจและยังทำให้ภาวะเรือนกระจกรุนแรงขึ้นอีกด้วย
- ลมมรสุมฤดูฝนที่อาจจะรุนแรง น้ำหลากจากลุ่มน้ำเจ้าพระยาเพิ่มขึ้นทำให้ภาวะน้ำท่วมในพื้นที่ กทม. รุนแรงขึ้น บ่อยขึ้น
- การละลายของน้ำแข็งและผลจากลมมรสุม ยิ่งทำให้การแก้ปัญหาน้ำท่วมยุ่งยากขึ้น น้ำเค็มจะรุกล้ำเข้าไปตามลำน้ำมากขึ้น ส่งผลกระทบไปถึงปากคลองประปาที่ ต.ลำแล จ.ปทุมธานี แหล่งน้ำดิบหลักของกรุงเทพมหานครจะได้รับผลกระทบแน่นอน

- ภาวะเอลนีโญและพายุหมุนเขตร้อน โดยเฉพาะในอ่าวไทยจะเกิดขึ้น
- ภาวะโลกร้อนจะกระทบกับทุกคนทั้งในจังหวัดอื่นๆ ของประเทศ ตลอดจนประเทศเพื่อนบ้าน อาจจะมีผู้อพยพทั้งแบบชั่วคราวและถาวรเข้ามาใน กทม. มากขึ้น”

หัวข้อที่ ๓ มีคำบรรยายว่า

๑. ลดการใช้ไฟฟ้า

กรุงเทพมหานคร มี ๒ ล้านครัวเรือน ถ้าทุกบ้านช่วยกันปิดไฟขนาด ๑๐๐ วัตต์ ๑๐ ดวง นาน ๑๕ นาที

ใน ๑ วัน จะลดก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ได้ ๕๐ ตัน และประหยัดค่า ใช้จ่ายได้ ๑๒๕,๐๐๐ บาท

ใน ๑ เดือน จะลดก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ได้ ๑๕๐ ตัน และประหยัดค่า ใช้จ่ายได้ ๓.๗๕ ล้านบาท

ใน ๑ ปี จะลดก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ได้ ๑,๘๐๐ ตัน และประหยัดค่า ใช้จ่ายได้ ๔๕ ล้านบาท

๒. เปลี่ยนหลอดไส้เป็นหลอดตะเกียบ

การเปลี่ยนหลอดไส้ ๑๐๐ วัตต์ เป็นหลอดประหยัดพลังงาน ๑๘ วัตต์ จำนวน ๑ ดวง จะลดพลังงานได้ ๘๒ วัตต์ จะลดก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ได้ ๒๙๕ กก./ปี และประหยัดเงินได้ ๗๓๘ บาท/ปี

๓. ตั้งอุณหภูมิเครื่องปรับอากาศที่ ๒๕ องศาเซลเซียส

การตั้งอุณหภูมิเครื่องปรับอากาศที่ ๒๕ องศาเซลเซียส ทุก ๘ ชั่วโมง จะลดคาร์บอนลง ๑,๐๙๘ ตัน/ปี และ ประหยัดพลังงานได้ ๒.๔ หน่วย

๔. ถอดปลั๊กเครื่องใช้ไฟฟ้าทุกชนิดหลังการใช้งาน

ปิดและดึงปลั๊กทีวี คอมพิวเตอร์ เครื่องเสียงต่าง ๆ ในบ้านแต่ละหลังออก เมื่อไม่ใช้งาน จะช่วยการปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ได้นับร้อยกิโลกรัม/ปี

๕. ปลุกต้นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่

การปลุกต้นไม้ ๑ ต้น จะดูดซับคาร์บอนไดออกไซด์ได้ ๑ ตันตลอดอายุของต้นไม้ ดังนั้น

ให้ปลูกหรือวางต้นไม้ในทุก ๆ จุดของบ้าน ที่เหมาะสม จะเป็นการช่วยลดซับมลพิษในบ้านได้เป็นอย่างดี

๖. แยก ลดปริมาณขยะ

ลดการกินทิ้งกินขว้าง เพราะเศษอาหารและของที่บูดเน่า เมื่อไปทับถมอยู่ที่กองขยะ จะกลายเป็นแหล่งผลิตก๊าซมีเทน ซึ่งเป็นก๊าซที่ก่อให้เกิดภาวะเรือนกระจกที่สำคัญ

๗. ใช้ถุงผ้าแทนถุงพลาสติก

เพราะการผลิตถุงพลาสติก ต้องใช้พลังงานและก่อให้เกิดก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์

๘. หลีกเลี่ยงการใช้รถยนต์

การขับรถยนต์เป็นระยะทาง ๑ กม. จะปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ ๐.๑๘ กก. ถ้ารถใน กทม.ทั้งหมด ๕.๕ ล้านคัน ร่วมมือปฏิบัติกัน จะลดปริมาณคาร์บอนไดออกไซด์ ๑,๐๐๐ ตัน/วัน

๙. ดับเครื่องยนต์เมื่อจอดรถรอนาน หรือ เต็มน้ำมัน(ไม่ขับก็ดับเครื่อง)

การดับเครื่องยนต์ทุก ๕ นาที จะลดปริมาณก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ลง ๐.๑๓ กก. ประหยัดน้ำมันได้ ๐.๑ ลิตร และ ควรขับรถในความเร็วไม่เกิน ๙๐ กม./ชม. จะลดปริมาณการใช้ น้ำมันได้ ๒๐ %

๑๐. บริโภคของที่ผลิตในประเทศ

การซื้อสินค้าจากต่างประเทศต้องสิ้นเปลืองพลังงานในการขนส่ง บรรจุภัณฑ์และจัดจำหน่าย แต่ถ้าใช้ของที่ผลิตในประเทศนอกจากจะทำให้สามารถลดปริมาณก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ที่จะเกิดขึ้นแล้ว ยังราคาถูกลง และทำให้เงินไม่รั่วไหลออกนอกประเทศด้วย”^๑

โลกตามทฤษฎีทางปรัชญา

นักปรัชญากรีกสมัยเริ่มแรกคนหนึ่งชื่อธาเลส (Thales เกิดก่อน พ.ศ.๔๑) มีทฤษฎีเรื่องโลกอย่างน่าสนใจยิ่ง คือ เชื่อว่า โลกมีลักษณะกลมแบน ลอยอยู่บนผืนน้ำที่กว้างใหญ่ไพศาล

^๑ แผ่นพับชักชวนให้หยุดเพิ่มความร้อนใส่กรุงเทพฯ...ก่อนจะสายเกินไป (ไม่บอกแหล่งผลิต วันเดือนปีที่พิมพ์)

หาขอบเขตมิได้ และได้ตั้งปัญหาถามถึงต้นกำเนิดของโลกไว้ว่า โลกเกิดจากอะไร อะไรเป็นปฐมธาตุของโลก^๒

คำถามนี้เป็นการเปิดประเด็นแนวคิดทางปรัชญาเป็นครั้งแรก เพราะชาวกรีกทั่วไปในสมัยนั้นเชื่อตามคำสอนของนักศาสนาว่า โลกนี้เกิดขึ้นด้วยน้ำพระทัยของพระเป็นเจ้าเบื้องบน จึงไม่มีใครคิดสงสัย ธาเลสได้จุดประกายให้สงสัยว่า “เราจะอธิบายเหตุการณ์ทั้งหลายโดยไม่อ้างเบื้องบนได้หรือไม่” ธาเลสคิดว่า น่าจะได้ ถ้าเช่นนั้น “จะอ้างอะไรเล่า” สิ่งจะอ้างได้นอกจากเบื้องบนก็มี เบื้องล่าง จึงตั้งคำถามว่า อะไรเป็นปฐมธาตุของโลก^๓ ที่ตั้งคำถามเช่นนี้ เพราะท่านเชื่อว่าโลกเกิดจากการรวมตัวของสสารดั้งเดิม ท่านต้องการให้คิดว่า ก่อนมีโลก คงมีอะไรบางอย่างอยู่แล้ว สิ่งนั้นคืออะไร เป็นเหตุปัจจัยให้เกิดโลกขึ้นหรือไม่ อย่างไร

เพื่อนำร่องในการคิดทางปรัชญา ธาเลสจึงเสนอคำตอบว่า “น้ำเป็นปฐมธาตุของโลก” ต่อมามีคนเห็นด้วยก็มี ไม่เห็นด้วยก็มี คนที่เห็นด้วยก็ได้อธิบายขยายความให้กว้างขวางขึ้น ส่วนคนที่ไม่เห็นด้วยก็ได้เสนอแนวคิดใหม่ๆ ขึ้น เช่น ลมเป็นปฐมธาตุบ้าง ไฟเป็นปฐมธาตุบ้าง จนมาถึงเอมเปโดเคลส (Empedocles เกิดเมื่อ พ.ศ. ๔๘) ให้คำตอบว่า “ธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ เป็นปฐมธาตุของโลก” แม้นักปรัชญาทั้งหลายของอินเดียก็เชื่อว่า ธาตุ ๔ นี้เป็นส่วนประกอบของโลก

เหตุผลที่ธาเลสตอบว่า น้ำเป็นปฐมธาตุของโลกนั้น เราไม่พบหลักฐานที่ท่านอธิบายไว้ อย่างไรก็ตาม เราเชื่อตามที่อาริสโตเติล (เกิดเมื่อ พ.ศ. ๑๕๙) ตีความว่า ที่ธาเลสเชื่อเช่นนี้เพราะท่านพบว่าอาหาร ความร้อน และเมล็ดพันธุ์ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดชีวิตล้วนมีความชื้นผสมอยู่ น้ำหรือความชื้นจึงเป็นที่มาของสิ่งทั้งหลาย เบอร์เนต (Burnet) ตีความว่า ตามทฤษฎีของธาเลส โลกและสรรพสิ่งเกิดจากน้ำและจะกลับไปสู่สภาพของน้ำอีก น้ำเป็นปฐมธาตุ เพราะน้ำมีประสิทธิภาพในการแปรรูปเป็นสิ่งต่าง ๆ น้ำจับตัวเป็นของแข็งก็ได้ ละลายเป็นของเหลว

^๒ พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ปรัชญากรีก**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๗), หน้า ๓๔-๓๕

^๓ กิรติ บุญเจือ, **ปรัชญาประชาชนบ้าน**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดับเบิลยูเอ็น, ๒๕๔๓), หน้า ๙๔-๙๕

ก็ได้ เมื่อระเหยขึ้นฟ้า น้ำจะกลายเป็นไอ เมื่อต้องแสงอาทิตย์ น้ำจะแปรรูปเป็นไฟ แต่เมื่อน้ำจับตัว เป็นเมฆจะกลายเป็นฝนตกลงสู่พื้น และจะกลายเป็นดินได้^๔

เบื้องหลังของการตีความดังกล่าวมานี้ เพราะเชื่อว่า ชาเลสผู้มีชีวิตอยู่กับธรรมชาติมาตลอด คงค้นพบว่า ธรรมชาติมีกฎเกณฑ์ เอกภพมีกฎเกณฑ์ การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของเอกภพเอง

นักปรัชญาอินเดียทั้งหมดยอมรับว่า ธาตุ ๕ เป็นส่วนประกอบสำคัญของโลก แต่รายละเอียดอาจเห็นแตกต่างกันบ้าง เช่น ปรัชญาเวทานตะ อธิบายว่า ธาตุมี ๒ ชนิด คือ สุขุมธาตุ (ธาตุละเอียด) และมหาธาตุธาตุ (ธาตุหยาบ) แต่ละชนิดมี ๕ อย่าง คือ อากาศ วายุ (ลม) อัคนิ (ไฟ) อัมป (น้ำ) และกษิติ (ดิน)

สุขุมธาตุ ได้แก่ธาตุของอากาศ วายุ อัคนิ อัมป และกษิติ ส่วนมหาธาตุ ได้แก่ ธาตุที่ผสมกันแล้วระหว่างสุขุมธาตุ และเรียกชื่อเดิม ถ้ามหาธาตุใดมีอนุแห่งอากาศธาตุผสมอยู่มาก มหาธาตุธาตุนั้น เรียกว่า อากาศ ถ้ามีอนุแห่งวายุมาก ก็เรียกว่า วายุ ดังนี้เป็นต้น ส่วนผสมของมหาธาตุทั้ง ๕ มีอัตราส่วนดังนี้

๑. อากาศ = ผสมด้วยอากาศ ๑/๒ + วายุ ๑/๘ + อัคนิ ๑/๘ + อัมป ๑/๘ + กษิติ ๑/๘
 ๒. วายุ = ผสมด้วยวายุ ๑/๒ + อากาศ ๑/๘ + อัคนิ ๑/๘ + อัมป ๑/๘ + กษิติ ๑/๘
 ๓. อัคนิ = ผสมด้วยอัคนิ ๑/๒ + อากาศ ๑/๘ + วายุ ๑/๘ + อัมป ๑/๘ + กษิติ ๑/๘
 ๔. อัมป = ผสมด้วยอัมป ๑/๒ + อากาศ ๑/๘ + วายุ ๑/๘ + อัคนิ ๑/๘ + กษิติ ๑/๘
 ๕. กษิติ = ผสมด้วยกษิติ ๑/๒ + อากาศ ๑/๘ + วายุ ๑/๘ + อัคนิ ๑/๘ + อัมป ๑/๘
- โลกประกอบด้วยมหาธาตุเหล่านี้^๕

^๔ อ้างถึงใน พระเมธีธรรมาภรณ์, **ปรัชญากรีก**, หน้า ๓๕

^๕ อติคักดิ์ ทองบุญ, **ปรัชญาอินเดีย**, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๕), หน้า ๓๕๖

^๖ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๑-๑๔๐/๘๓-๑๐๒

โลกตามทรรศนะทางพระพุทธศาสนา

สภาพของโลกเมื่อแรกเกิด

พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในอัครัญญสูตร^๗ ตอนหนึ่ง ความว่า ในช่วงที่โลกกลับเกิดขึ้นใหม่ โลกมีสภาพเป็นน้ำแผ่เต็มอวกาศอันแว้งว่างเปล่า ทวีบริเวณมืดมิด ไม่มีดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ และดวงดาวใดๆ โลกค่อย ๆ แข็งตัวขึ้น มีพืชพรรณเกิดขึ้นตามลำดับ อันดับแรก คือ **จวนดิน** (ไอชะดิน) ซึ่งมีลักษณะเหมือนน้ำนม ที่เคี้ยวจนแห้ง แล้วทำให้เย็นสนิทจับเป็นผาอยู่ข้างบน มีสีเหมือนเนยใสหรือเนยข้นอย่างดี มีกลิ่นหอม มีรสอร่อยเหมือนน้ำผึ้งมันที่ปราศจากตัวผึ้ง อันดับ ที่ ๒ คือ **สะเก็ดดิน** (เกล็ดดิน) มีลักษณะเหมือนดอกเห็ด อันดับที่ ๓ คือ **เครีอดิน** (เถาดิน) มีลักษณะเหมือนเถาผักบุ้ง และอันดับที่ ๔ คือ **ข้าวสาลีเกิดเองตามธรรมชาติ** เป็นต้น

คัมภีร์สมังควลิลานี อรรถกถาที่มณฑล มหาวรรค (พระไตรปิฎกเล่ม ๑๐) อธิบายการ ดำรงอยู่ของโลกมนุษย์นี้ว่า “ตั้งอยู่บนน้ำโดยมีพลังกดดันน้ำไว้ น้ำจึงรองรับโลกอยู่ได้ เหมือน น้ำที่ไหลเข้าไปในเครื่องกรองน้ำ (ธัมกรก) จนเต็ม เมื่อเปิดปากเครื่องกรองน้ำแล้วยกขึ้น น้ำจะไม่ ไหลกลับ เพราะพลังกดดันไว้ ฉันทใดกัฉนนัน”^๗ คัมภีร์มหาวคคฤกกาอธิบายพลังลมที่ดันน้ำโดย รอบพื้นโลกจากชั้นอวกาศเข้าสู่โลก ว่า มีความสูงประมาณ ๙๖๐,๐๐๐ โยชน์ (๑ โยชน์ = ๑๖ กิโลเมตร)^๘

คติการเกิดและการสลายของโลก

พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในลัตตสุริยสูตร^๙ ตอนหนึ่งว่า “สังขารทั้งหลาย (สิ่งที่เกิดขึ้นจากการ ประชุมแต่งหรือผสมกัน) เป็นสภาวะไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่น่าชื่นชม นี่เป็นข้อกำหนดควรเบื่อหน่าย ควรคลายกำหนัด ควรหลุดพ้นในสังขารทั้งหลาย”

โลกเป็นสังขารอย่างหนึ่ง ก็ตกอยู่ในสภาวะไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืนเหมือนสังขารทั้งหลาย ดัง

^๗ ที.ม.อ. (บาลี) - /๔/๖

^๘ ที.ม.ฐีกา (บาลี) - /๔/๘

^๙ อง.สตุตทก. (ไทย) ๒๓/๖๖/๑๓๒-๑๓๖

ที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในพระสูตรเดียวกันนี้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ชุนเขาลีเนรุษาว ๘๔,๐๐๐ โยชน์ หยั่งลงในมหาสมุทร ๘๔,๐๐๐ โยชน์ สูงจากมหาสมุทรขึ้นไป ๘๔,๐๐๐ โยชน์ มีสมัยที่เวลาผ่านไปยาวนาน บางครั้งบางครั้ง ฝนไม่ตกหลายปี หลายร้อยปี หลายพันปี หลายแสนปี เมื่อฝนไม่ตก พืชคาม (พันธุ์พืชที่ถูกพรากจากที่หนึ่งแล้ว ยังจะงอกขึ้นได้อีก) ภูตคาม (พันธุ์พืชที่อยู่กับที่) และดิณชาติที่ใช้เข้ายา ป่าไม้ใหญ่ ย่อมเฉา เหี่ยวแห้ง เป็นอยู่ไม่ได้”

ต่อจากนั้น พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงการเสื่อมสลายและพินาศไปของสรรพสิ่ง สรรพสัตว์ และโลกตามลำดับ ดังนี้

มีสมัยหนึ่ง เมื่อเวลาผ่านไปยาวนาน บางครั้งบางครั้ง มีดวงอาทิตย์ดวงที่ ๒ ปรากฏขึ้น เพราะการปรากฏของดวงอาทิตย์ดวงที่ ๒ แม่น้ำน้อยหนองน้ำทุกแห่ง ระเหยเหือดแห้ง ไม่มีน้ำ

มีสมัยหนึ่ง เมื่อเวลาผ่านไปยาวนาน บางครั้งบางครั้ง มีดวงอาทิตย์ดวงที่ ๓ ปรากฏขึ้น เพราะการปรากฏของดวงอาทิตย์ดวงที่ ๓ แม่น้ำสายใหญ่ๆ คือ คงคา ยมุนา อจิรวดี สรรภูมตี ทุกแห่งระเหยเหือดแห้ง ไม่มีน้ำ

มีสมัยหนึ่ง เมื่อเวลาผ่านไปยาวนาน บางครั้งบางครั้ง มีดวงอาทิตย์ดวงที่ ๔ ปรากฏขึ้น เพราะการปรากฏของดวงอาทิตย์ดวงที่ ๔ แหล่งน้ำใหญ่ๆ ที่เป็นแหล่งรวมของแม่น้ำใหญ่ๆ เหล่านั้น คือ แหล่งน้ำที่ชื่อว่า สระอนดาต สระสีหปปาตะ สระรถการะ สระกัณณมุณฑะ สระกุณณะ สระฉัททันต์ สระมันทากินี ทุกแห่ง ระเหยเหือดแห้ง ไม่มีน้ำ

มีสมัยหนึ่ง เมื่อเวลาผ่านไปยาวนาน บางครั้งบางครั้ง มีดวงอาทิตย์ดวงที่ ๕ ปรากฏขึ้น เพราะการปรากฏขึ้นของดวงอาทิตย์ดวงที่ ๕ น้ำในมหาสมุทรงวดลงๆ จนหมดไม่เหลือแม้เพียงแค่นิ้วมือเดียว

มีสมัยหนึ่ง เมื่อเวลาผ่านไปยาวนาน บางครั้งบางครั้ง มีดวงอาทิตย์ดวงที่ ๖ ปรากฏขึ้น เพราะการปรากฏขึ้นของดวงอาทิตย์ดวงที่ ๖ แผ่นดินใหญ่ๆ และชุนเขาลีเนรุษมีกลุ่มควันพวยพุ่งขึ้นเหมือนกลุ่มควันที่พวยพุ่งขึ้นจากเตาเผาหม้อของนายช่างหม้อ

มีสมัยหนึ่ง เมื่อเวลาผ่านไปยาวนาน บางครั้งบางครั้ง มีดวงอาทิตย์ดวงที่ ๗ ปรากฏ

ขึ้น เพราะการปรากฏขึ้นของดวงอาทิตย์ดวงที่ ๗ แผ่นดินใหญ่นี้และขุนเขาลีเนรุเกิดไฟลุกโชน มีแสงเพลิงเป็นอันเดียวกัน เปลวไฟนั้นถูกลมพัดพาขึ้นไปถึงพรหมโลก แผ่นดินใหญ่และขุนเขาลีเนรุถูกไฟเผาผลาญพินาศไปสิ้นไม่เหลืออะไรเลยแม้แต่ขี้เถ้าและเขม่า

การเกิดขึ้นและการสลายไปของโลกที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในอัครัญญสูตรและสัตตสุริยสูตรนั้น ไม่ใช่เรื่องที่ทรงเล่าตามตำนานปรัมปรา แต่พระองค์ทรงรู้ด้วยบุพเพนิวาสานุสติญาณ (พระปรีชาหยั่งรู้เรื่องราวในอดีตชาติ หรือระลึกชาติได้) ซึ่งคนทั่วไปไม่อาจรู้เรื่องในอดีตย้อนหลังไปไกลเช่นนั้นได้

โลกพินาศด้วยเหตุ ๓ ประการ

พระอรรถกถาจารย์^{๑๐} อธิบายว่า พระพุทธองค์ทรงแสดงสัตตสุริยสูตร (พระสูตรที่ว่าด้วยพระอาทิตย์ ๗ ดวง) นี้แก่พระภิกษุ ๕๐๐ รูป ผู้เจริญอนิจจกรรมฐาน (กรรมฐานที่เพ่งความไม่เที่ยงของขันธ์ทั้งหลายเป็นอารมณ์) และบอกว่า พระสูตรนี้พระพุทธองค์ทรงแสดงความพินาศของโลกด้วยเหตุอย่างหนึ่ง คือ ไฟหรือความร้อน (เตโชสัพพัญญุตสสนวเสน) ในจำนวน ๓ อย่าง โดยแนะนำให้ดูรายละเอียดในคัมภีร์วิสุทฺธิมรรค^{๑๑} ตอนที่ว่าด้วยบุพเพนิวาสานุสติญาณของพระพุทธเจ้า

เมื่อโลกพินาศด้วยไฟ

ในคัมภีร์วิสุทฺธิมรรค ซึ่งรจนาโดยพระพุทธโฆสะ กล่าวถึงเหตุที่ทำให้โลกพินาศว่ามี ๓ อย่าง คือ ไฟ น้ำ และลม โดยอธิบายรายละเอียด มีใจความว่า เมื่อโลกจะพินาศด้วยไฟ สิ่งบอกเหตุอันดับแรกคือมีมหาเมฆล้างโลกเกิดขึ้นทำให้ฝนห่าใหญ่ตกลงครั้งเดียวทั่วแสนโกฏิจักรวาล พวกมนุษย์พากันว่าเริง นำพันธุ์พืชทุกชนิดออกมาหว่าน เมื่อต้นกล้างอกขึ้นพอโคกินได้ มหาเมฆร้องเสียงเหมือนลา แต่ไม่ไปรยหยาดฝนลงมาเลยแม้แต่หยาดเดียว นับจากนั้นมาฝนก็ขาดหายไปเลย เป็นเหตุให้คนและสัตว์ที่ดำรงชีพโดยอาศัยน้ำฝนมีอันต้องตายไป แม้พวกเทวดาที่อาศัยต้นไม้ก็ทำกาละไป บรรดาบุคคลผู้ทำบุญกุศลและมีมานเท่านั้น เมื่อตายแล้วได้ไปเกิดในพรหมโลก เมื่อเวลาผ่านไปยาวนาน มีดวงอาทิตย์ดวงที่ ๒ ปรากฏจนถึงดวงอาทิตย์

^{๑๐} พระพุทธโฆสะ ผู้รจนาคัมภีร์มโนรถปฺรณี (อรรถกถาอังคุตตรนิกาย) เกิดเมื่อ พ.ศ.๙๐๐ ชาวพุทธคยา อินเดีย

^{๑๑} อง.สตุตท.อ. (บาลี) ๓/๖๖/๑๙๘

ดวงที่ ๗ ปรากฏ เหตุการณ์ต่างๆ ก็เป็นไปดังที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ในลัทธิตสุริยสูตร แต่ให้รายละเอียดเพิ่มเติมว่า

เปลวไฟที่เผาไหม้โลก (รวมทั้งอบายภูมิจึง ๔ คือ นรก กำเนิดดิรัจฉาน ภูมิแห่งเปรต และภพของพวกอสูร) นั้นได้ลุกลามไปเผาไหม้เทวโลกหรือสวรรค์ ๖ ชั้น (จากต่ำไปหาสูง) คือ

๑. จาตุมหาราชิกา	๒. ดาวดึงส์
๓. ยามา	๔. ดุสิต
๕. นิมมานรดี	๖. ปรนิมมิตวสวัตตี

แล้วลุกลามไปไหม้พรหมโลก ๕ ชั้นแรกในจำนวน ๑๖ ชั้น (จากต่ำไปหาสูง) คือ

๑. พรหมปริสัชชา	๒. พรหมบุโรหิตา
๓. มหาพรหมา	๔. ปริตตภา
๕. อัปมาณาภา	

พรหมโลกที่ยังเหลือนับจากต่ำไปหาสูง คือ อาภัสสรา ปริตตสุภา อัปมาณสุภา สุกกัณหา อลัญญีลัตตา เวหัพผลา อวิหา อตปปา สุตัสสา สุตัสสี และอกนิฐฐา

มีสมัยหนึ่ง เมื่อเวลาผ่านไปยาวนาน โลกที่พินาศด้วยไฟจะกลับเกิดขึ้นอีก สิ่งแรกที่เกิดขึ้น คือมีมหาเมฆก่อตัวขึ้นทำให้ฝนละเอียดตกลงมา ณ จุดแรกด้วยท่อธารเท่าก้านบัว และค่อย ๆ ใหญ่ขึ้นเป็นเท่าไม้สาก เท่าลำตาลเป็นต้นโดยลำดับ ส่งผลให้พื้นที่ที่ถูกไฟไหม้ในแสนโกฏิจักรวาลเต็มองด้วยน้ำ แล้วฝนก็หายไป จากนั้นลมเกิดขึ้นในส่วนล่างและส่วนกว้าง (ด้านข้างโดยรอบ) พัดน้ำนั้นให้งวดเป็นแห่งรูปกลมดุจหยาดน้ำบนใบบัว เมื่อน้ำงวดลงๆ พรหมโลก (ที่ถูกไฟไหม้) กลับปรากฏขึ้นในที่เคยตามลำดับ คือ เทวโลกชั้นปรนิมมิตวสวัตตี นิมมานรดี ดุสิต และยามา ปรากฏขึ้น ในที่เคย (ชั้นดาวดึงส์และชั้นจาตุมหาราชิกา ยังไม่ปรากฏ เพราะต่อเนื่องกับแผ่นดินโลกมนุษย์) ต่อมาเมื่อน้ำงวดลงจนถึงแผ่นดินที่เคยมีก่อนถูกไฟไหม้ ก็มีลมกำลังแรงกล้าพัดมาปิดกั้นน้ำไม่ให้ไหลบ่าออกไป ในที่สุดน้ำงวดลงเป็นดินและเกิดพืชพันธุ์ดังที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ในอัคคัญญสูตร

เมื่อโลกพินาศด้วยน้ำ

เมื่อโลกจะพินาศด้วยน้ำ สิ่งบอกเหตุอันดับแรกเป็นเช่นเดียวกับเมื่อโลกจะพินาศด้วยไฟ คือมีมหาเมฆล้นโลกเกิดขึ้น ทำให้ฝนห่าใหญ่ตกลงครั้งเดียวทั่วแสนโกฏิจักรวาล พวกมนุษย์พากัน

ว่าเริงนำพันธุ์พืชทุกชนิดออกมาหว่าน เมื่อต้นกล้างอกขึ้นพอโคกกินได้ มหาเมฆร้องเสียงเหมือนลา แต่ไม่ไปรยหยาดฝนลงมาเลยแม้แต่หยาดเดียว นับจากนั้นฝนก็ขาดหายไปเลย เป็นเหตุให้มนุษย์และสัตว์ต้องตายไป ... เมื่อเวลาผ่านไปยาวนาน มีมหาเมฆน้ำกรดเกิดขึ้น(แทนดวงอาทิตย์ดวงที่ ๒ เมื่อโลกพินาศด้วยไฟ) ทำให้ฝนน้ำกรดตกลงมาเป็นฝอยๆ แล้วค่อยๆ กลายเป็นหยาดน้ำใหญ่ขึ้น ๆ ตามลำดับจนเต็มแสนโกฏิจักรวาล แผ่นดินภูเขาและสรรพสิ่งที่ถูกน้ำกรดจึงละลายไปสิ้น ส่วนน้ำกรดถูกลมกั้นไว้โดยรอบ (เหมือนฝั่งมหาสมุทร) ทำให้น้ำกรดจับตัวสูงขึ้นๆ จากแผ่นดินโลกมนุษย์ จนถึงพรหมโลกชั้นที่ ๘ คือ อัมปมาณสุภา นั่นคือหลังจากทำให้อบายภูมิโลก และสวรรค์ ๖ ชั้นละลายราบคาบไปแล้ว ได้ทำให้พรหมโลก ๘ ชั้นแรกละลายไปหมด คงเหลือชั้นสุภกนิหา อัสถุญีสัตตา เวหัพผลา อวิหา อดัปปา สุทัสสา สุทัสสี และอกนิฏฐา (จะเห็นได้ว่าพลังทำลาย ของน้ำรูนแรงกว่าไฟ)

เมื่อน้ำกรดได้ทำลายอบายภูมิ โลก เทวโลกทั้ง ๖ ชั้นและพรหมโลก ๘ ชั้นจนไม่เหลืออะไรแล้วก็ระงับไป อากาศเบื้องบนก่อตัวขึ้นอีก ซึ่งมีเหตุการณ์เกิดขึ้นทำนองเดียวกับเมื่อโลกเกิดขึ้นหลังพินาศด้วยไฟ

เมื่อโลกพินาศด้วยลม

เมื่อโลกจะพินาศด้วยลม ลิงบอกเหตุอันดับแรกคือมหาเมฆล้างโลกเช่นเดียวกับเมื่อโลกจะพินาศด้วยไฟและด้วยน้ำ จากนั้น จะเกิดลมทำลายโลกขึ้น(แทนดวงอาทิตย์ดวงที่ ๒ และฝนน้ำกรดที่กล่าวข้างต้น) ลมนี้ ช่วงแรกหอบเอาทรายละเอียด ... ทรายหยาบ ... ก้อนกรวด ... ก้อนหิน ... จนถึงก้อนหินขนาดเรือขนาดและต้นไม้ใหญ่ ก้อนหินและต้นไม้เหล่านั้นเมื่อถูกลมพัดพาขึ้นบนอากาศจะถูกทำลายจนแหลกละเอียดหมด ไม่มีส่วนใดตกลงสู่พื้นดินอีกเลย เมื่อเวลาผ่านไปยาวนาน เกิดลมภายใต้แผ่นดินใหญ่แรงขึ้น ๆ จนพลิกแผ่นดินขึ้นข้างบนแล้วพัดพาขึ้นไปลอยคว้างบนอากาศ ทำให้แผ่นดินแหลกละเอียดเป็นผุยผง ขุนเขาจักรวาล และขุนเขาสิเนรุถูกลมยกขึ้นซัดไปในอากาศกระทบกันแหลกละเอียดเช่นเดียวกัน จากนั้น พลังลมยังขึ้นไปทำลายเทวโลกทั้ง ๖ ชั้น และเลยขึ้นไปทำลายพรหมโลกถึง ๑๐ ชั้น คงเหลือ ๖ ชั้น คือ เวหัพผลา อวิหา อดัปปา สุทัสสา สุทัสสี และอกนิฏฐา (แสดงว่าพลังทำลายของลมรูนแรงกว่าน้ำ)

หลังจากพลังลมหมดไป เมื่อเวลาผ่านไปยาวนาน โลกก็กลับก่อตัวขึ้นอีกในลักษณะเดียวกับที่กล่าวมาข้างต้น

วัฏจักรของพลังทำลายโลก

พระพุทธโฆสะผู้รจนาคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้แสดงวัฏจักรของพลังทำลายโลกไว้ดังนี้

๑. โลกพินาศด้วยไฟติดต่อกัน ๗ ครั้ง ครั้งที่ ๘ โลกพินาศด้วยน้ำ ๑ ครั้ง
๒. โลกพินาศด้วยไฟ ๗ ครั้ง ด้วยน้ำ ๑ ครั้ง ติดต่อกันจนถึง ๗ รอบ จึงพินาศด้วยลม ๑ ครั้ง (ดังแผนผัง)

รอบที่	โลกพินาศครั้งที่								เวลา
	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	มหากัป
๑	ไฟ	ไฟ	ไฟ	ไฟ	ไฟ	ไฟ	ไฟ	น้ำ	๘
๒	ไฟ	ไฟ	ไฟ	ไฟ	ไฟ	ไฟ	ไฟ	น้ำ	๘
๓	ไฟ	ไฟ	ไฟ	ไฟ	ไฟ	ไฟ	ไฟ	น้ำ	๘
๔	ไฟ	ไฟ	ไฟ	ไฟ	ไฟ	ไฟ	ไฟ	น้ำ	๘
๕	ไฟ	ไฟ	ไฟ	ไฟ	ไฟ	ไฟ	ไฟ	น้ำ	๘
๖	ไฟ	ไฟ	ไฟ	ไฟ	ไฟ	ไฟ	ไฟ	น้ำ	๘
๗	ไฟ	ไฟ	ไฟ	ไฟ	ไฟ	ไฟ	ไฟ	น้ำ	๘
๘	ไฟ	ไฟ	ไฟ	ไฟ	ไฟ	ไฟ	ไฟ	ลม	๘
รวม	๘	๘	๘	๘	๘	๘	๘	๘	๖๕

ที่มา : ประมัตตโชติกะ ปริจเฉทที่ ๕ เล่ม ๒^{๑๒}

^{๑๒} พระสังฆมัตตโชติกะ อัมมาจริยะ, ประมัตตโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา ปริจเฉทที่ ๕ เล่ม ๑, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิธรรมมโชติกะ, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓๒

นอกจากนี้ ท่านพุทธโฆสยังได้วิเคราะห์สาเหตุสำคัญที่ทำให้โลกพินาศด้วยไฟ น้ำ และลม ว่า มาจาก**น้ำใจ**ของมนุษย์ผู้มีอกุศลมูลหนาแน่น กล่าวคือ

- สมัยใดมนุษย์มีราคะหนาแน่นกว่าโทสะและโมหะ สมัยนั้นโลกจะพินาศด้วยไฟ
- สมัยใดมนุษย์มีโทสะหนาแน่นกว่าราคะและโมหะ สมัยนั้นโลกจะพินาศด้วยน้ำ
- สมัยใดมนุษย์มีโมหะหนาแน่นกว่าราคะและโทสะ สมัยนั้นโลกจะพินาศด้วยลม

อย่างไรก็ตาม ท่านบันทึกไว้ว่า อาจารย์บางท่านเห็นว่า โทสะเป็นสาเหตุให้โลกพินาศด้วยไฟและราคะเป็นสาเหตุให้โลกพินาศด้วยน้ำ แต่ไม่ได้อธิบายรายละเอียดไว้^{๑๓}

อกุศลมูลกับพลังทำลายโลก

คำว่า อกุศลมูล มีความหมาย ๒ อย่าง คือ (๑) รากเหง้าหรือต้นเหตุของอกุศลกรรมทั้งหลาย หมายถึง เป็นต้นเหตุให้คิดชั่ว พุดชั่ว และทำชั่วนานาชนิด (๒) รากเหง้าหรือต้นเหตุที่เป็นอกุศล หมายถึง เป็นต้นเหตุที่ชั่วจึงส่งผลให้คิดชั่ว พุดชั่ว และทำชั่วนานาชนิด^{๑๔}

พระพุทธเจ้าทรงอธิบายอกุศลมูลไว้ในอกุศลมูลสูตร^{๑๕} มีใจความว่า

อกุศลมูลมี ๓ ประการ คือ **โลภะ** (ความอยากได้) **โทสะ** (ความคิดประทุษร้าย) และ **โมหะ** (ความหลง) กรรมที่บุคคลผู้มีโลภะ โทสะ หรือโมหะทำทางกาย ทางวาจา ทางใจ จัดเป็น **อกุศลกรรม** แม้กรรมของบุคคลผู้มีโลภะ ถูกโลภะครอบงำ มีจิตถูกโลภะกลุ้มรุม ผู้มีโทสะ ถูกโทสะครอบงำ มีจิตถูกโทสะกลุ้มรุม หรือผู้มีโมหะ ถูกโมหะครอบงำ มีจิตถูกโมหะกลุ้มรุม ก่อทุกข์ให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่นด้วยเรื่องไม่เป็นจริง ด้วยการเบียดเบียน จองจำ ทำให้เสียทรัพย์ ติเตียนหรือขบไล่โดยอวดอ้างว่า “เรามีกำลัง ทรงพลัง” ก็จัดเป็นอกุศลกรรม

บาปอกุศลธรรมจำนวนมากเหล่านี้ที่เกิดจากโลภะ มีโลภะเป็นเหตุ มีโลภะเป็นแดนเกิด มีโลภะเป็นปัจจัย ที่เกิดจากโทสะ มีโทสะเป็นเหตุ มีโทสะเป็นแดนเกิด มีโทสะเป็นปัจจัย และที่เกิดจากโมหะ มีโมหะเป็นเหตุ มีโมหะเป็นแดนเกิด มีโมหะเป็นปัจจัย ย่อมเกิดมีแก่บุคคล ผู้มีโลภะ ผู้มีโทสะ และผู้มีโมหะนั้นด้วยประการฉะนี้

^{๑๓} พระพุทธโฆสเถระ, **วิสุทธิมรรค**, ฉบับแปลและเรียบเรียงโดยสมเด็จพระพุทธมาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), (กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๓๐๔-๓๑๒

^{๑๔} อจ.ต.ก.อ. (บาลี) ๒/๓๐/๒๑๔

^{๑๕} อจ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๓๐/๒๓๕-๒๓๙

บุคคลเช่นนี้เรียกว่า **อกาลวาที** (ผู้พูดไม่ถูกเวลา) บ้าง **อภูตวาที** (ผู้พูดเรื่องไม่จริง) บ้าง **อนัตถวาที** (ผู้พูดไม่อิงอรรถ) บ้าง **อธัมมวาที** (ผู้พูดไม่อิงธรรม) บ้าง **อวินยวาที** (ผู้พูดไม่อิงวินัย) บ้าง เพราะบุคคลเช่นนี้ก่อทุกข์ให้เกิดแก่ผู้อื่นด้วยเรื่องไม่เป็นจริง ด้วยการเบียดเบียน จองจำ ทำให้เสียทรัพย์ ติเตียน หรือขับไล่ออกจากบ้านโดยอวดอ้างว่า “เรามีกำลัง ทรงพลัง” เมื่อเขาถูกว่ากล่าวด้วยเรื่องที่เป็นจริงก็ปฏิเสธ ไม่ยอมรับ เมื่อถูกว่ากล่าวด้วยเรื่องที่ไม่เป็นจริง กลับไม่พยายามที่จะปฏิเสธ บุคคลเช่นนี้ ย่อมอยู่เป็นทุกข์ ลำบาก คับแค้น เดือดร้อนในปัจจุบัน หลังจากตายแล้วย่อมหวังได้ทุกคติ (คือนรก เปรต อสุรกาย และกำเนิดดิรัจฉาน)

ต้นสาละ ต้นตะแบก หรือต้นสะคร้อที่ถูกเถาย่านทราย ๓ ชนิด คลุมยอด พันรอบต้น ย่อมถึงความเสื่อม ถึงความพินาศ ถึงความฉิบหาย ฉันทิใด บุคคลผู้ถูกบาปอกุศลธรรมที่มาจากอกุศลมูล ๓ ประการครอบงำ กลุ้มรุม ย่อมอยู่เป็นทุกข์ ลำบาก คับแค้น เดือดร้อนในปัจจุบัน หลังจากตายแล้ว พึงหวังได้ทุกคติ ฉันทินั้น

ข้อสังเกต

๑. อกุศลมูลที่ ๑ คือ โลภะ ในอกุศลมูลสูตรกับอกุศลมูลที่ ๑ คือ ราคะ ใน วิสุทติมรรค ข้างต้น เหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร

นักอภิธรรมอธิบายว่า อกุศลมูลทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นเจตสิกฝ่ายอกุศลทำหน้าที่ปรุงแต่งจิตให้เป็นอกุศลจิต จิตที่ถูกโลภะครอบงำ เมื่อมีสิ่งเร้าที่น่าใคร่ น่าปรารถนา ก็สำแดงออกมาเป็น**ราคะ** (ความกำหนัดยินดี ความติดใจ) เป็น**ตัณหา** (ความทะยานอยาก) จิตที่ถูกโทสะครอบงำ เมื่อมีสิ่งเร้าที่น่าใคร่ ไม่น่าปรารถนา ก็สำแดงออกมาเป็น**โกรธ** (ความโกรธ ความเคียดแค้น) ซึ่งส่งผลให้เกิดการเบียดเบียน ทำร้ายกัน จิตที่ถูกโมหะครอบงำ สำแดงออกมาเป็น**อวิชชา** (ความโง่ ความไม่รู้เท่าทัน ไม่รู้ความจริง) เป็น**มิจฉาทิฏฐิ** (ความเข้าใจผิด เห็นผิด) ดังนี้เป็นต้น ตามคำอธิบายนี้ สรุปเป็นคำตอบว่า **ราคะ เป็นอกุศลธรรม เกิดจากอกุศลมูลคือ โลภะ**

๒. ที่ว่า **ราคะ** เป็นสาเหตุให้โลกพินาศด้วยไฟ **โทสะ** เป็นสาเหตุให้โลกพินาศด้วยน้ำ (หรือกลับกันตามมติของอาจารย์บางท่าน) และ**โมหะ** เป็นสาเหตุให้โลกพินาศด้วยลม นั้น อธิบายว่าอย่างไร

พระลัทธัมมโชติกะ ธรรมาจริยะ(ชาวพม่า) ผู้รจนาคัมภีร์ปรมัตถโชติกะ อธิบายว่า (๑) เพราะราคะนั้นร้อนเหมือนเปลวไฟ ฉะนั้น สมัยใดสัตว์ทั้งหลายมีสันดานหนาแน่นด้วยราคะ สมัยนั้นโลกจึงพินาศด้วยไฟ (๒) เพราะโทสะนั้นร้ายเหมือนน้ำกรด ฉะนั้น สมัยใดสัตว์ทั้งหลาย มีสันดานหนาแน่นด้วยโทสะ สมัยนั้น โลกจึงพินาศด้วยน้ำ และ (๓) เพราะโมหะนั้นร้ายแรง เหมือนลมกรด ฉะนั้น สมัยใดสัตว์ทั้งหลายมีสันดานหนาแน่นด้วยโมหะ สมัยนั้น โลกจึงพินาศ ด้วยลม (กรด)^{๑๖}

พระสารีบุตร (ชาวศรีลังกา) ผู้รจนาคัมภีร์ปรมัตถทีปนีฎีกา อธิบายความเห็นของอาจารย์ บางท่านไว้ว่า ที่ว่าโทสะเป็นสาเหตุให้โลกพินาศด้วยไฟนั้น เพราะโทสะเปรียบเหมือนศัตรูที่ปรากฏ จึงควรเห็นเหมือนไฟ ส่วนราคะซึ่งเปรียบเหมือนศัตรูที่ไม่ปรากฏ จึงควรเห็นเหมือนน้ำกรด^{๑๗}

บทสรุป

อกุศลมูลคือโลภะ โทสะ และโมหะที่อยู่ในจิตใจของชาวโลก เป็นสาเหตุสำคัญส่งเสริมให้เกิดพลังทำลายโลกในรูปของอัคคีภัย อุทกภัย และवादภัย ดังที่เคยเกิดมาแล้วในอดีต กำลังเกิดอยู่ในปัจจุบัน และจะเกิดมากขึ้นในอนาคต ถ้าหากชาวโลกไม่ช่วยกันลด ละ อกุศลมูลในจิตใจของแต่ละคนให้น้อยลงไปเรื่อยๆ

ปฏิบัติการ ๑๐ ข้อ เพื่อหยุดเพิ่มความร้อนในสี่กรุงเทพมหานครที่นำมากล่าวไว้ใน ความนำของบทความนี้ นับเป็นมาตรการที่ดีมากสำหรับใช้ลด ละอกุศลมูลดังกล่าว เพราะเมื่อ แต่ละคนปฏิบัติข้อใดได้ดี ก็แสดงว่าท่านได้ลดละอกุศลมูลที่เกี่ยวข้องกับปฏิบัติการข้อนั้นๆ ได้บ้างแล้ว ถ้าท่านปฏิบัติได้ทั้งหมดและปฏิบัติได้สม่ำเสมอ ก็ชื่อว่า ท่านได้ดับไฟภายในใจได้แล้วจึงหยุดเพิ่มความร้อนในสี่กรุงเทพมหานคร หรือสี่โลกลงได้โดยเด็ดขาด ในทางกลับกัน ถ้าท่านไม่ลดละอกุศลมูลในใจท่านก่อน ท่านจะปฏิบัติไม่ได้เลยแม้แต่ข้อเดียว

^{๑๖} พระลัทธัมมโชติกะ ธรรมาจริยะ, **ปรมัตถโชติกะ** อ่างแล้ว, หน้า ๑๓๔

^{๑๗} สารตถ.ฎีกา. (บาลี) ๑/ - /๓๕๙

อักษรย่อที่ใช้ในบทความ

ที.ปา.(ไทย) ทีฆนิกาย ปาฐกถวรรค พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๑๑

ที.ม.อ.(บาลี) สุมงคลวิลาสินี ทีฆนิกายอรรถกถา มหาคัคควณณา (ภาษาบาลี) ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ที.ม.ฐีกา มหาคัคฐีกา (ฐีกา ทีฆนิกาย มหาวรรค) (ภาษาบาลี) ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สารตถ.ฐีกา(บาลี) สารตถที่ปนีฐีกา (ภาษาบาลี) ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ภาค ๑

อง.ติก.(ไทย) อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๒๐

อง.ติก.อ.(บาลี) อังคุตตรนิกาย ติกนิบาตอรรถกถา (ภาษาบาลี) ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ภาค ๒

อง.สตัดก.(ไทย) อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๒๓

อง.สตัดก.อ.(บาลี) อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาตอรรถกถา (ภาษาบาลี) ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ภาค ๓

เอกสารอ้างอิง

- กীরติ บุญเจือ, **ปรัชญาประชาชนบ้าน**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดับเบิลนายน์, ๒๕๔๓.
- พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : บริษัท เท็กซ์ แอนด์ เจอร์นัล พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๕๓.
- พระพุทธโฆสเถระ. **วิสุทธิมรรค**, ฉบับแปลและเรียบเรียงโดยสมเด็จพระพุทธมาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๔๘.
- พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **ปรัชญากรีก**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๗.
- พระลัทธมมโชติกะ อัมมาจริยะ. **ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธรรมมัตถสังคหฎีกา ปริจเฉทที่ ๕ เล่ม ๑**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิลัทธมมโชติกะ อภิธรรมโชติกวิทยาลัย มจร, ๒๕๔๐.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๑๑, ๒๐, ๒๓**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____. **มนิธปฐณี (ภาค ๒, ภาค ๓ ภาษาบาลี)**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์วิญญูญาณ, ๒๕๓๓.
- _____. **มหาอรรถฎีกา**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์วิญญูญาณ, ๒๕๓๖.
- _____. **สารตถทีปนีฎีกา (อรรถกถา ทีฆนิกาย มหาวรรค)**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์วิญญูญาณ, ๒๕๓๘.
- _____. **สมุจจลวิลาสินี (ภาค ๒)**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์วิญญูญาณ, ๒๕๓๒.
- อดิศักดิ์ ทองบุญ. “น้ำกับโลกตามทรรศนะทางปรัชญาและพระพุทธศาสนา” ในวารสารราชบัณฑิตยสถาน ฉบับพิเศษเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสเจริญพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐.
- _____. **ปรัชญาอินเดีย**. (พิมพ์ครั้งที่ ๔). กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๕.
- _____. **วิเคราะห์อภิปรัชญาในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.